

prie privative, nisi materialiter et identice, ut in Filio satis explicatum est. Ad confirmationem ergo dico satis hinc constare, quomodo Pater et Filius eadem sapientia sapiens sit.

10. *Alia nomina secundæ personæ.* — Tandem ex his, quæ de quatuor nominibus secundæ personæ diximus, facile est, omnia nomina, quæ in Scriptura Christo Domino attribuuntur, interpretari. Quædam enim sunt propria, ut *Verbum, Filius*; alia metaphorica, ut *vapor, speculum, candor*, Sap. 7, *figura, splendor*, ad Hebr. 1, et similia, quæ ad propria revocanda sunt, ut constat. Rursus propria quædam

sunt personalia, ut *Imago, Verbum*: quædam essentialia, ut *Deus*: et ex his, quædam appropriantur Verbo, ut *Sapientia* modo explicato, ad quam revocatur *Veritas* et similia. Denique tam metaphorica, quam propria, quædam tribuuntur Christo ut Deo, sicut ea, quæ diximus: alia Christo ut homini, ut esse hominem, Pastorem, Caput et alia, quæ in libro de Incarnatione explicata sunt, et de illis videri possunt, quæ nomine Augustini dicuntur, in libro de Incarnatione Verbi, a capite 10, ad 15, in tom. 4, et quæ notat Hilarius, libro de Unitate Patris et Filii, in fine.

FINIS LIBRI NONI DE TRINITATE.

## INDEX CAPITUM LIBRI DECIMI

### DE TRINITATE.

- |  |   |
|--|---|
| CAP. I. <i>An Filius sit spirator cum Patre.</i>                                     | CAP. IV. <i>An secundum rationem sit processio immediate a Patre, et Filio.</i> |
| CAP. II. <i>An Spiritus sanctus distingueretur a Verbo sine processione ab illo.</i> | CAP. V. <i>An Pater, et Filius sint unus spirator.</i>                          |
| CAP. III. <i>An Pater, et Filius immediate spirent.</i>                              | CAP. VI. <i>An duæ personæ per se spirent.</i>                                  |
|  | CAP. VII. <i>An Pater et Filius sint unum principium.</i>                       |

## LIBER DECIMUS.

DE

# SPIRATORE SEU PRINCIPIO

## SPIRITUS SANCTI.

Priusquam de tertia persona Trinitatis dicamus, operæ pretium est de illius principio dicere, quod Spirator appellatur. Nam licet correlativum Spiritus sancti sit, et ex hac parte videatur esse simul cognitione cum illo, tamen quatenus habet suam prioritatem originis, et in se est aliquid subsistens, suam propriam considerationem habet, quæ et pertinet quodammodo ad consummatam de Patre et Filio tractationem, quia esse Spiratorem est tanquam proprietas communis illis, et parabit viam ad cognitionem Spiritus sancti, quam in sequenti libro trademus. Hic vero supponimus, necessarium esse dari aliquod principium tertiæ personæ, quia oportet, illam esse productam, aliter enim multiplicari non posset. Sicut autem illam personam Spiritum sanctum vocamus, ita principium ejus appellamus Spiratorem. Circa quod nomen præmittere oportet, posse denominationem illam sumi, vel ab origine activa, vel a relatione Spirantis, seu producentis per voluntatem: in hac enim processione ut theologi notarunt, ob penuriam nominum, eadem voce originem et relationem nominamus. Quæ duo licet in re non distinguantur, tamen ratione distincta sunt, juxta dicta superius libro quinto et sexto. Quæ distinctio quantum ad modum nostrum concipiendi multum refert. Is autem, qui tam ab origine, quam a relatione denominatur, idem est, et de illo præsertim agimus in hoc libro: nam illæ proprietates in abstracto explicatæ sunt in dicto libro quinto et sexto, hic autem magis etiam declarabitur earum ratio.

### CAPUT I.

NON SOLUM PATREM, SED ETIAM FILIUM ESSE SPIRATOREM, SEU SPIRITUS SANCTI PRINCIPIMUM.

1. *Punctum controversiæ.* — Quod Pater sit

Spiritus sancti principium, adeo est certum, ut nec hæretici, qui Trinitatem confitentur, id negent. Quia Scriptura expresse dicit, Spiritum sanctum procedere a Patre, id enim disertis verbis asseruit Christus, Joan. 14: *Spiritus, qui a Patre procedit*, et supra ostensum est Patrem esse fontem totius Deitatis. De processione igitur a Filio est controversia, quæ solum cum Græcis versatur: nam in Ecclesia Latina etiam fuit semper indubitata hæc veritas, quod Spiritus sanctus a Filio procedat, ut in Concilio Lugdunensi sub Gregorio X, definitum est, et habetur in capite unico, de summa Trinitate, in 6, et in Concilio Lateranensi sub Innocentio III, in capite *Firmiter*, et late in Concilio Florentino per totum. Et ex antiquis Conciliis, in Toletano 13, in Confessione Fidei, et in aliis, quæ infra indicabo. In Patribus etiam Latinis passim occurrit hæc veritas, præsertim videri potest Leo papa, epist. 91, alias 93, c. 1, et Hormisdas papa, epist. 1, cap. 2, Augustinus 5, de Trinitate, cap. 11, et lib. 15, cap. 10, 15 et sequentibus, Hilarius, lib. 2, de Trinitate, Prosper, lib. 1, de Vita contemplativa, cap. 18, et alios statim commemorabo.

2. *Sententia Græcorum.* — Ab hac tamen veritate dissenserunt Græci, et primus, apud quem legitur contrarius error, est Theodoretus in contradictione, anathemat. 9. Cyrillus, ubi dicit: *Si Spiritum sanctum ex Filio, aut per Filium essentiam habere dicas, tanquam impium aspernabimus, credimus enim Filio dicenti, Spiritus, qui ex Patre procedit.* Et hunc errorem secuti sunt eo tempore Nestoriani, quibus tunc Theodoretus favit, ut colligitur ex Concilio Ephesino, tom. 2, cap. 31, et ex 5 Synodo, collatione 4, in fine. Tunc autem de hoc errore ex professo tractatum non est, imo nulla de illo postea fuit mentio usque ad tempora Theophylacti ante quingentos et quadraginta annos. Qui

hunc etiam docuit super Joannem 3, et expresse reprehendit Latinos, tamen sine schismate, vel aperta hæresi. Postea vero a tempore Leonis IX, pontificis, ortum est apertum Schisma, et propter hunc articulum, inter alios, Ecclesia Græca a Latina divisa est, negata obedientia summo pontifici. Potest autem tota controversia ad quatuor puncta reduci, de Scriptura, de Conciliis Græcis, de Patribus Græcis, et de Additione ad Symbolum: quæ breviter expediam.

3. *Argumentum Græcorum ex Scriptura.*— Circa primum Græci contendunt, esse contra Scripturam, dicere, Spiritum sanctum procedere a Filio, potestque argumentum confici ex verbis Cyrilli Hierosolymitani, catechesi 16, ubi sic ait: *Dicamus de Spiritu sancto ea tantum, quæ scripta sunt: si quid autem scriptum non est, curiose non scrutemur. Ipse Spiritus sanctus elocutus est Scripturas, ipse de se ipso dixit, quantum voluit, aut quantum fuimus capaces: quæ ergo ille non dixit, nos non audiamus.* At Joannes, decimo quarto, tantum dictum est, *Spiritus, qui a Patre procedit*, ergo virtute excluditur processio a Filio.

4. *Veritas Catholica ex Scriptura.*— Nihilominus dicendum est, processionem Spiritus sancti a Filio in Scriptura sufficienter contineri. Et imprimis argumentum factum in hac materia nullius momenti est, primo, quia ibi non additur dictio exclusiva. Ut autem notavit Augustinus 3, contra Maximinum, c. 14. Christus specialiter tribuit Patri productionem Spiritus sancti, quia est auctor, seu principium, in quo, et a quo est virtus spirandi. Sicut a Dionysio, cap. 2, de divinis nominibus dicitur, *fons divinitatis*. Secundo addit Anselmus, in libro de Processione Spiritus sancti, non excludi Filium, quia in his, quæ non repugnant filiationi, quidquid attribuitur Patri, intelligitur attributum Filio. Quam responsionem prius dedit Cyrillus Theodoro in defensione noni anathematis dicens: *procedit a Patre Spiritus sanctus secundum Salvatoris vocem, sed non est alienus a Filio, omnia enim habet cum Patre, et hoc ipse docuit.*

5. Secundo colligitur assertio ex Joann. 14, 15 et 16, quatuor modis. Primo quia Christus de Spiritu sancto dixit: *De meo accipiet et annuntiabit vobis*. Una enim persona divina non accipit ab alia, nisi procedendo, Spiritus sanctus autem accipit a Filio, ut ipse dixit, ergo. Ponitur autem de futuro verbum *accipiet*, propter significandum futurum effectum. Æterna enim processio omnia tempora comprehendit, sicut ibidem dixit: *Quæcumque audiet,*

*loquetur*. Atque ita exposuerunt illa verba, non solum Latini, Augustinus ibi, Hilarius 8, de Trinitate, Ambrosius, lib. 2, de Spiritu sancto, cap. 12, et lib. 5, de Fide, cap. 6; sed etiam Græci, Didymus, lib. 2, de Spiritu sancto, Nazianzenus, orat. 49, in fine, Cyrillus supra. Nec repugnat Chrysostomus in Joannem: quamvis alias etiam expositiones habeat.

6. Deinde hoc confirmant verba, quæ Christus Dominus subjungit: *Omnia quæ habet Pater, mea sunt: propterea dixi, quia de meo accipiet*. Quibus verbis et præcedentium verborum datam expositionem confirmat, et novam probationem nobis præbet. Nam, ut supra exposuimus ex Concilio Florentino et ex Damasceno, libro 3, c. 9 et 14, et Augustino, lib. 5, de Trinit., c. 14. Filius habet omnia, quæ Pater, excepta sola paternitate, seu, quod idem est, omnia quæ non repugnant filiationi, hujusmodi autem est spirare, seu spiratio activa, ut per se constat, et ex discursu eorum, quæ dicimus, clarius patebit. Ergo.

7. Præterea Christus vocat illis locis Spiritum sanctum, *Spiritum veritatis*, quod ita exposuit Cyrillus, libro decimo in Joann., cap. ult., et epist. 10: *Pollicetur Spiritum veritatis, id est suum: nam ipse veritas est, non est enim Spiritus alienus a substantia Filii, sed ex eo naturaliter procedit*. Clarius autem ad Romanos, octavo, vocatur Spiritus sanctus, *Spiritus Christi*, et Act. 16, vocatur *Spiritus Jesu*, et Galat. 4: *Misit Deus in corda nostra Spiritum Filii sui*. Quibus locis manifeste sermo est, non solum de donis, sed etiam de ipsa persona Spiritus sancti, quæ nobis datur et in nobis operatur. Non potest autem una persona dici alterius, nisi propter processionem, quidquid Theophylactus supra tergiversetur, nulla etiam alia habitudo excogitari potest. Quarto promittit Christus Dominus ibi, se missurum Spiritum sanctum, *Quem ego, inquit, mittam vobis a Patre*. Persona autem non mittitur, nisi ab ea, a qua procedit, ut infra ostendemus. Et idem argumentum sumunt Patres ex eo, quod Christus Dominus, Joannis 21, Spiritum sanctum dedit, dicens: *Accipite Spiritum sanctum*.

8. *Argumentum Græcorum ex Conciliis.*— Circa secundum punctum de Conciliis. Græci etiam contendunt, in Concilio Constantinopolitano 1, suam sententiam esse traditam, et consequenter fuisse receptam in sequentibus synodis generalibus, præsertim usque ad sextam. Sed hic etiam in eodem modo argumentandi deficiunt, nam in Concilio Constantino-

politano 1, traditum quidem est, Spiritum sanctum procedere a Patre, quod etiam in sequentibus synodis est receptum, nunquam tamen negatum est, procedere etiam a Filio. Neque in illis hoc est declaratum, quia hæc causa tunc non agebatur, et ad confutandas hæreses, quæ tunc fuerant ortæ, sufficiens visum est illo modo loqui, quo Scriptura loquitur. Addunt præterea graves auctores, virtute hoc esse traditum in Concilio Ephesino, et sequentibus. Nam Concilium Alexandrinum cum Cyrillo, Epistola decima, verbis satis expressis hanc docuit veritatem: nam inter alia, cum de Filio loqueretur, dicit *Ab eo emittitur Spiritus*, et secundum aliam translationem, quæ habetur in quinta synoda, actione sexta, dicitur, *Ab eo effunditur*. In Concilio autem Ephesino, tomo primo, capite decimo-quarto, dicitur *Ab eo procedit*, juxta versionem Peltani et ita etiam legit Gratianus, in capite penultimo, de Consecratione, distinctione quinta. Illa autem epistola approbata est, et recepta in Concilio Ephesino, ut constat ex 2 tom., cap. 3 et 5, et postea in quinta synodo, actione 6, et in 6 synodo, actione 17. Et eandem approbationem in sui defensionem attulit idem Cyrillus, in libro Apologetico ad Theodosium, qui etiam refertur in quinto tomo Concilii Ephesini, capite secundo. Ac denique in Concilio Chalcedonensi, actione prima, profitentur Patres, se credere juxta duas Epistolas Cyrilli approbatas in Concilio Ephesino, quarum una est illa decima.

9. *Veritas ex Conciliis ostenditur.*— Hæc tamen omnia, licet gravissima sint, non existimo fuisse sufficientia illo tempore, ut certam fidei definitionem continere censerentur, neque ut possimus tanquam hæreticos damnare eos, qui temporibus illis contrarium dixerunt. Primo, quia verba illa non sunt tam clara et expressa, quantum ad fidei definitionem necessarium est. Secundo quia in illis Conciliis (quod maxime in definitionibus Conciliorum attendendum est) non agebatur per se de hoc puncto, sed de Incarnationis mysterio, et in doctrina ad illud pertinente, contra Nestorium approbatur Epistola Cyrilli, et Concilii Alexandrini. Tertio, quia idem Cyrillus respondens Theodoro non damnat ejus sententiam quoad hanc partem ut hæreticam, sed simpliciter respondet ad testimonium Scripturæ ab illo citatum. In Conciliis ergo Græcis hæc veritas primum videtur definita in septima synodo Niceana 2, in Fidei confessione, postea vero confirmata est in aliis Conciliis supra citatis, Lugdu-

nensi, Lateranensi et Florentino in quibus Græci convenerunt et consenserunt. Et tempore Anselmi fertur, aliud simile Concilium fuisse congregatum, in quo etiam fuerunt Græci convicti, ut ex ipso Anselmo colligitur, libro de Processione Spiritus sancti. Omitto alia Concilia antiqua, quæ in historiis referuntur, quia sunt minus certa: posteriora vero concilia latina referre non est necesse, quia notissima sunt.

10. *Argumentum Græcorum ex suis Patribus.*— Tertium punctum propositum est de sanctis Patribus Græcis, in quibus moderni schismatici magnam vim faciebant, ut intelligi potest ex proluxa disputatione habita in Concilio Florentino, et ex Basarione, in libro pro Unionem, qui habetur post Concilium Florentinum. Quibus locis aperte ostenditur, falso Græcos imposuisse hanc sententiam Patribus suis. Quod prius etiam fuerat traditum in dicto Concilio Lugdunensi, ubi dicitur hunc esse communem sensum Patrum Latinorum et Græcorum. Præterea hi moderni Græci non negant, se in hoc dissentire a Patribus Latinis, in quo a suis antiquis Græcis multum discordant, nam in Concilio Chalcedonensi, et 5 et 7 Synodo cum magna veneratione Latinorum sententias susceperunt.

11. *Veritas catholica ex Patribus Græcis.*— Deinde quod ad Patres Græcos attinet, possumus illos in tres classes distribuere. Quidam præcesserunt Concilium Ephesinum, alii adfuerunt illi, alii denique subsequuti sunt. De primis certum est, omnes vel asseruisse hanc veritatem, vel in sinuasse, et nullum dixisse contrarium. Hoc patet primo ex Athanasio in suo Symbolo dicente: *Filius a Patre solo est, Spiritus sanctus a Patre et Filio*. De cujus Symboli auctoritate videri potest Genebrardus, l. 3, de Trinitate, et Bellarminus, l. 2, de Christo, cap. 25, nobis sufficiat antiquissima traditio, et universalis Ecclesiæ acceptatio. Idem sentit Athanasius, Epist. 1 et 2, ad Serapionem episcopum. Expresse id etiam docuit Didymus, l. 2, de Spiritu sancto (habetur inter opera Hieronymi), ubi exponens verba Christi, de Spiritu sancto dicentis: *Quæcumque audiet, loquetur, inquit, non loquitur a semetipso Spiritus sanctus, quia inseparabiliter est a me et a Patris voluntate*. Cyrillus etiam Hierosolymitanus, catechesi 16: *Pater, inquit, dedit Filio, Filius autem tradidit Spiritui sancto. Jesus enim est, qui dixit, omnia mihi tradita sunt a Patre meo, et de Spiritu sancto idem dicit, ille me glorificabit, quia de meo accipiet*. Idem significat, ca-

techesi 17, licet minus clare. Quarto, Basilius, lib. 3, contra Eunomium, dicit: *Spiritum sanctum esse dignitate secundum a Filio, cum ab ipso esse habeat, imo et pendeat*. Sic dicit ipse: moderanda autem est vox pendeat, quæ pro origine tantum posita est. Et l. 5, *Spiritum sanctum* vocat *Verbum et imaginem Filii*, ut significet processionem ab illo, de quo libro sequenti dicitur. Quinto, Nazianzenus, oratione 2, dicit, *Filium accepisse omnia, quæ Pater habet, excepta sola causalitate sua*, id est, ejusdem Filii processione, sic enim intelligendus est. Alia etiam loca adduci solent, quæ favent quidem, licet non sint clara. Sexto, expresse id tradit Chrysostomus, homil. 1 et 2, de Symbolo, in 5 tomo. Septimo, Epiphanius, hæres. 69, et in Anchorato. De quo videri potest Concilium Florentinum, sess. 18. Octavo, adjungi potest Philo, quem ipse Epiphanius per revelationem Episcopum ordinavit. Ille enim in libro enarrationum in Cantica, circa principium, in t. 1 Bibliothecæ: *Pater*, inquit, *per Filium creat*, etc. *Una cum divino illo Spiritu, qui ab ipso et a Filio procedit*. Denique addi possunt Gregorius Thaumaturgus, et Gregorius Nyssenus referens ejus vitam, quatenus dicunt, *Spiritum sanctum esse imaginem Filii*: nam imago processionem includit, ut supra dictum est.

12. In secundo ordine pono solum Cyrillum Alexandrinum qui resistit Theodoro, qui oppositum dicere primus omnium ausus est, et ideo Cyrillus multis in locis hanc veritatem repetit et confirmat. Ut in Epist. 10 citata, et in defensione noni anathematis, et in alia ejus declaratione, quæ habetur tom. 5, Concilii Ephesini, cap. 1: *Spiritus sanctus*, inquit, *ex ipso est*, scilicet Christo. Idem in expositione Symboli Niceni, 2 tom., Concilii Ephesini, c. ult., et lib. 1, de Fide ad Reginas, et etiam lib. 2 et alio libro, de Fide ad Theodosium, quæ omnia habentur in eodem Concilio, t. 1, c. 4, 5 et 6. Idem sæpius lib. 20 et 11, in Joannem, explicando loca Scripturæ, quæ supra adduxi.

13. Post illud vero Concilium pauci fuerunt sancti Græci graves, qui de hoc mysterio scripserint, præter Damascenum, qui nobis aliquod negotium facit, nam lib. 1, de Fide, c. 11, ita concludit *ex Filio Spiritum sanctum non dicimus*. Propter quæ verba D. Thomas, quæst. 10, de Potentia, art. 4, ad ultimum, fatetur, Damascenum descendisse in sententiam Theodoretii. Sed hoc profecto nimium est, nam Theodoretus non solum negavit, Spiritum sanctum procedere a Filio, sed etiam procedere a Patre

per Filium, qui est modus loquendi frequentior Græcorum, ut in sequentibus explicabo. At vero Damascenus, in eodem libro, cap. 10, plane docet, *Spiritum sanctum ex Patre procedere, et per Filium, omni creaturæ impertiri*. Et cap. 9, dixerat: *Omnia, quæ habet Pater, habet Filius, hoc solo excepto, quod ingenitus non est*. Et cap. 11, vocat Spiritum sanctum *Spiritum Filii*, et addit, *sicut ex sole procedunt radius et splendor; ita a Patre procedere Filium et Spiritum sanctum*, et Spiritum sanctum comparat splendori, quia per radium procedit, et cap. 18, vocat Spiritum sanctum *imaginem Filii*, in quo etiam processionem denotat. In illis ergo verbis non existimo, rem ipsam negare voluisse, sed phrasim græcam retinuisse, et ideo fortasse non dixit, non est, sed, non dicimus, quia juxta vim Græcæ linguæ illa particula *ex* indicat denominationem ab aliquo tanquam a primo fonte et principio, in quo sensu dicitur Spiritus sanctus esse ex solo Patre, quia a Filio non est, nisi ut habente virtutem a Patre. Quod notavit Bessarion pro aliis Patribus Græcis in citato libro, et ex scholasticis ita intellexit Damascenum Thomas de Argentina, in 1, dist. 11, quæst. 1, art. 1. Neque refert, quod in 7 Synodo græca, jam illa locutio recepta est, tum quia aliqui existimant, in illa etiam synodo græce non haberi, nisi *per Filium*, tum maxime quia Damascenus fuit antiquior illa Synodo, nam in ipsa citatur.

14. Præterea in hoc ordine numerari possunt Anastasius Synaita (cujus fit mentio honorifica in sexta synodo) qui lib. 1, de Rectis fidei dogmatibus bene de hoc mysterio sentit. Item Tarasius, in Epistola, quæ refertur in septima synodo, actione 3. Denique Sophronius in Epistola relata in sexta synodo, actione, 11, licet in principio solum dicat, Spiritum sanctum a Patre procedere, postea indicat etiam ad Filium habere relationem, dum ait: *Nunquam Filium Patri defuisse, nec Spiritum sanctum Filio*. Solus ergo Theophylactus inter auctores Græcos aperte se in hoc opposuit Ecclesiæ Latinæ, sed illius auctoritas in hoc nullius momenti est, excusatur autem a pertinacia hæresis, quia ante exortum schisma scripsit. Citari etiam solet Euthimius (qui multo est modernior), Joan. 14, sed ille non negat Spiritum sanctum procedere a Filio, sed solum tacet, et loquitur more Græcorum, et ideo nolo illi errorem imponere.

15. *De particula Filioque symbolo addita*. — Circa punctum quartum supponendum est, in Concilio Nicæno nihil aliud in Symbolo po-

situm fuisse, nisi, *Credo in Spiritum sanctum*, Concilium autem Constantinopolitanum primo addidisse: *Ex Patre procedentem*, postea vero adjunctam esse illam particulam *Filioque*. De qua valde conqueruntur Græci, quia putant repugnare non solum illi Concilio, sed etiam Ephesino, tom. 2, cap. 33, et tom. 5, cap. 6, in Epistola Cyrilli ad Joannem Antiochenum, et Concilio Chalcedonensi, act. 5, in secunda fidei definitione, nam anathemate feriunt eos, qui ausi fuerint aliam fidem componere.

16. Respondent vero aliqui, negando suppositionem. Dicunt enim in prima formatione illius Symboli positam esse illam particulam, *Filioque*, in eodem Concilio Constantinopolitano. Ita sensit Loaysa in Scholio ad Concilium 3 Toletanum et monetur, quia in illo Concilio refertur illud symbolum cum illa additione; additque: *Idem sumo ex quodam symbolo Hieronymi, et ex Cassiodoro, lib. 9, tripartite, cap. 16*.

17. *Magister sententiarum*. — Sed hoc difficile creditur est, quia in nullo codice antiquo illius Constantinopolitani Concilii hoc habetur: et in quatuor synodis generalibus sequentibus refertur illud symbolum sine illa particula. Et in eodem Concilio Toletano 3, nunquam hactenus posita fuit, usque ad illam editionem, factam prædicti Archiepiscopi diligentia, qui dicit in quodam antiquo codice illam invenisse. Sed non videtur hoc sufficiens motivum: facile enim potuit ab aliquo Scriptore privatim addi. Præsertim, quia Concilium Florentinum non admisisset hanc Græcorum querelam, illique respondisset, nisi id verum esse credidisset. Magister etiam sententiarum, in 1, dist. 11, refert, Leonem III pontificem (qui fuit post Concilium 3 Toletanum) in lamina argentea scripsisse illud symbolum, prout in prima Synodo editum erat sine illa particula, in memoriam antiquitatis. Neque in illo loco Tripartitæ fit ulla mentio illius particulæ; Symbolum autem quod ex Hieronymo refertur, non est illius, sed Damaso tribuitur in nono tomo operum Hieronymi et adhuc incertum est, cujus auctoris sit. Et præterea illud non est symbolum Constantinopolitanum, sed est quædam alia professio fidei, quam aliquis privatus condidit.

18. Respondeo ergo breviter, nihil esse quod Græci de illa additione conquerantur. Nam vel reprehendunt doctrinam, quæ per illam proponitur, et hanc ostendimus esse certam fidem, aut solum ritum reprehendunt, et in hoc etiam imprudenter agunt. Primo, quia

alias oportet, præterea reprehendant secundum Concilium, eo quod addiderit illam particulam *Ex Patre procedentem*, quam non posuerat primum Concilium; quod illis recte objecit Hugo Ætherianus, libro 3, contra Græcos, cap. 16, in 9 tomo Bibliothecæ. Deinde quia summus pontifex, cum sit supremus pastor, habet potestatem ea proponendi in symbolo, quæ omnibus credenda sunt: inter hæc autem numeratur ab Athanasio in suo symbolo processio Spiritus sancti a Filio, et idem habet Concilium Florentinum; unde quoad hunc ritum non potuerunt priora Concilia legem ponere posterioribus, et multo minus pontifici, neque in hoc sensu locuta sunt, sed de alia fide, id est, contraria, vel diversa. Denique quod in uno tempore omittitur, quia necessarium tunc non est, in alio expedit fieri, propter necessitatem exortam. Et hac ratione dixit Basilius, epist. 60. Patres secundæ synodi addidisse aliquid symbolo Concilii Niceni, quia error Macedonii postea exortus est, sic ergo, quia omissio illius particulæ incipiebat esse occasio falsi sensus, et erroris, merito postea addita est. Quando vero primum addita fuerit non constat: certum autem est, certe antiquissimam. Nam in Concilio Toletano octavo habebatur in symbolo, et dicitur, jam multo ante fuisse consuetudinem in Hispania, ut cum illa additione decantaretur symbolum publice in Ecclesiis. Item in septima synodo habetur, et aliqui dicunt fuisse additam in Concilio Romano, sub Damaso, de quo in Tripart., lib. 9, capit. 14, sed ibi nihil dicitur, et res, ut dixi, incerta est. Supererat dicendum de ratione, qua possit hæc veritas probari, dicitur autem melius in sequentibus capitibus.

## CAPUT II.

AN EX REALI DISTINCTIONE INTER FILIUM, ET SPIRITUM SANCTUM RECTE CONCLUDATUR PROCESSIO UNIUS AB ALIO.

1. Hæc est una ex potentissimis rationibus, qua nostri theologi contra Græcos utuntur, nam licet sit velut, a posteriori tamen procedit a principio non solum in se certo secundum fidem, sed etiam a Græcis concesso, qui veram Trinitatem personarum confitentur, quæ sine distinctione reali non est. Ergo si recte ostendimus, non posse consistere distinctionem inter quascumque duas personas, sine processione unius ab alia, recte etiam concludemus, Filium producere Spiritum sanctum, cum per se notum